

Zápis z obhajoby disertační práce **Mgr. Ludmily Součkové**

konané dne **13. dubna 2011**

téma práce: **Заимствования из области кино и театра в русском и чешском языках (Přejatá slova ve filmové a divadelní terminologii v ruštině a češtině)**

přítomni: PhDr. Světlá Čmejrková, DrSc., (školitelka)
PhDr. Jiří Gazda, CSc., (oponent)
Prof. PhDr. Hana Gladkova, CSc.
Doc. RNDr. Tomáš Hoskovec, CSc.
Doc. PhDr. Kamila Chlupáčová, CSc.
PhDr. Iveta Krejčířová
Doc. PhDr. Ilja Lemeškin, Ph.D.
PhDr. Věra Lendělová, CSc.
Doc. PhDr. Mira Nábělková, CSc.
prom. fil. Nikolaj Savický, CSc., (oponent)

Předsedkyně komise prof. Gladkova zahájila obhajobu a představila přítomným kandidátku.

Školitelka dr. Světlá Čmejrková seznámila komisi s uchazečkou a její disertační prací. Z odborného profilu uchazečky vyzdvihla zejména její několikaleté působení na pozici lektorky českého jazyka na MGU v Rusku a pedagogickou činnost na Akademii múzických umění. Zde vyučuje ruštinu, angličtinu a češtinu pro cizince, a proto dlouhodobě přichází do styku s texty s filmovou a divadelní tematikou. Na předložené disertační práci školitelka ocenila zejména dobrou orientaci ve zvoleném publicistickém a uměleckém diskurzu a schopnost rozlišovat jeho stylové a žánrové rozvrstvení. Největší přínos předložené práce, jenž je využitelný jak pedagogicky, tak lexikograficky, podle školitelky spočívá ve vlastní analýze divadelní a filmové publicistiky, k níž autorka přistoupila po prostudování četné lingvistické literatury. Analyzovaný materiál ukazuje tendence a módní trendy působící v těchto oblastech ruské i české kultury, je využitelný při porovnání obou jazyků a jejich nakládání s přejímanými prvky.

Kandidátka seznámila přítomné se svou disertační prací prostřednictvím PowerPointové prezentace. Na úvod sdělila, že ji k danému tématu přivedla diskuze s odborníky z ruské Akademie věd, Ritou Kitajgorodskou a Ninou Rozanovou, které si, ač samy přiznávaly, že těchto slov je velké množství, nebyly vědomy toho, že by téma bylo podrobněji zpracováno.

Lexikální materiál autorka excerpovala v letech 2007-2010, přičemž část excerpce je z archivních článků od roku 2000, to znamená, že materiál mapuje situaci prvního desetiletí našeho století. Excerptována byla veškerá slova cizího původu, která autorka v člancích našla, bez ohledu na jejich zdrojový jazyk a dobu přejetí. Takovým způsobem získala přes sto lexikálních jednotek, které pak dále analyzovala. U daných jednotek se snažila určit jejich etymologii a první fixaci v ruských a českých slovnících. Nechtěla se věnovat pouze neologismům, naopak chtěla zjistit, do jaké míry se v rámci této lexikální vrstvy jedná o dřívější přejímky a jakým způsobem fungují starší i novější přejímky v ruštině a češtině.

Lexikum, se kterým se autorka setkala v excerpcech, z důvodu větší přehlednosti uspořádala abecedně. Každé heslo se pak podrobněji věnuje definici daného slova, jeho etymologii, době a zdroji přejetí, což zjišťovala ve slovnících různých období. Snažila se tak

dát plastičtější obraz o jednotlivých slovech, doprovázený samozřejmě řadou excerpce ilustrujících použití a míru zdomácnění v češtině a v ruštině.

Na základě vlastních excerpce autorka zjistila, že v divadelní terminologii ve srovnání s filmovou se přejatá slova používají mnohem méně a pokud ano, jedná se o přejímky staršího data, u kterých se cizorodost již příliš nepociťuje. S tím souvisí i etymologie daných slov. Divadelní termíny jsou často řeckého, latinského, francouzského, italského, případně německého původu. Nových přejímek z angličtiny je v této oblasti lexika minimálně.

Oproti tomu ve filmové terminologii vedle přejímek staršího data latinského, francouzského nebo německého původu existuje velké množství neologismů anglického původu. Mezi excerpce, které autorka nashromáždila, tvořila tato slova více než třetinu excerpce. Tato slova nejsou z velké části zafixována ani ve slovnících neologismů. Je otázkou, která z nich najdou v jazyce své opodstatnění a která se používají pouze v současné době ve snaze držet krok s módní vlnou.

Dále se autorka snažila zdokumentovat, jakými procesy filmová a divadelní terminologie prochází v obou jazycích, nakolik se přizpůsobuje jejich gramatickému systému a jak oba jazyky zacházejí s původní grafickou podobou slova.

Součástí práce je dotazníkové šetření mezi ruskými i českými respondenty různé věkové úrovně. Autorka v každém jazyce zvolila dvacet slov, u kterých zjišťovala, zda jsou rodilí mluvčí schopni definovat jejich význam. Klíčem pro výběr slov byla jejich frekvence v jazyce, to znamená, že autorka vybírala především přejímky staršího data nebo přejímky novější, které se však běžně užívají.

Závěrem autorka sdělila, že by byla ráda, kdyby materiál z dané disertace mohl být později využit pro další práce, mimo jiné i pro tvorbu nových slovníků.

Poté oponenti dr. Nikolaj Savický a dr. Jiří Gazda představili ústřední závěry svých posudků.

Uchazečka se následně vyjádřila ke komentářům v posudcích oponentů. Nejprve odpověděla na otázku dr. Gazdy, týkající se hlavních tendencí v současné jazyce. Za hlavní tendence uchazečka označila proces aktivizace a proces pasivizace, případně aktualizace a deaktualizace v současné době celých vrstev jazyka. Mezi dalšími výraznými tendencemi je proces jazykové globalizace, tj. vzájemného sblížení jazyků na základě jednoho dominantního jazyka, kterým je dnes angličtina, a tendence k obohacování jazyka versus tendence k ekonomii. Dále se uchazečka vyjádřila k rozdílu mezi anglicismy a internacionalismy - velká část excerpovaných výrazů v její disertaci pochází prokazatelně z angličtiny, nicméně splňují i základní podmínku definice internacionalismů - vyskytují se nejméně ve třech nepřibuzných jazycích. Uchazečka dále objasnila, proč se v kapitole Словообразование, tzn. i v kapitole věnované sufixaci držela klasifikace i názvosloví Zemské (klasifikace a názvosloví se u různých autorů liší, ale Zemskou většina z nich respektuje nebo se o jejím pojetí alespoň zmiňuje; Zemská v 80. letech provedla na základě daného třídění podrobnou analýzu tehdejších neologismů a produktivních způsobů slovo tvorby, a cílem uchazečky bylo zjistit, zda dané tendence platí i dnes). Uchazečka dále zodpověděla otázku dr. Gazdy: „Jaké jsou hlavní příčiny rozšiřování repertoáru tzv. polyfunkčních slov v současných slovanských jazycích?“ - Zde je opět evidentní směřování k jazykové ekonomii, kromě toho se zde odráží i móda přejímání prvků a slovo tvorných procesů z angličtiny. Uchazečka následně přesněji popsala jevy související se slovními hříčkami v excerpovaném materiálu a vysvětlila problematiku grafické adaptace přejatých slov. Poté se vyjádřila k nepřesnostem či nejasným tvrzením, jež se v disertaci vyskytují a které jí dr. Gazda vytkl.

Uchazečka dále reagovala na posudek dr. Savického. Mezi hesly bohužel neuvědla slova *televizák* jako český ekvivalent k ruskému *телевизионщик* a *научная фантастика*

(případně *vědecká fantastika*) jako ekvivalenty k přejatému spojení *science fiction*. Uvedla, že se slovem *vědecká fantastika* setkala poprvé. Pro zajímavost zadala uchazečka tato slova do vyhledavače. U slova *televizák* bylo zaznamenáno 3 500 výskytů, u slova *телевизионщик* 145 000, u slova *vědecká fantastika* 2 200, u slova *научная фантастика* dokonce 1 720 000. Z těchto údajů by bylo možno učinit do velké míry subjektivní závěr, že ruská slova *телевизионщик* a *научная фантастика* se vyskytují velmi často, zatímco slova *televizák* a *vědecká fantastika* se objevují omezeně. Uchazečka poděkovala dr. Savickému za seznámení se slovníkem *Сводный словарь современной русской лексики*, který bohužel v době psaní disertace neznala, i za několik upřesnění týkajících se první fixace daných slov.

Co se týče praktické části disertace, slovníku zafixovaných slov, uchazečka uznala, že zřejmě mohla zvolit jiný způsob uspořádání než abecední a využít různá hlediska, jak zmínil dr. Gazda, např. hledisko tematické, frekvence užití v textu, podle stupně adaptace, podle stylistické charakteristiky atd. Abecední řazení jí připadalo nejpřehlednější a nejvhodnější v případě, pokud by byl v budoucnu materiál dál zpracováván. Určitou roli zde zřejmě hrála i skutečnost, že uchazečka spolupracuje na tvorbě slovníku a je na takovýto způsob práce zvyklá. Závěrem uchazečka zdůvodnila, proč práci napsala v ruštině (značná část odborné literatury, se kterou pracovala, byla v ruštině; ruština by případně mohla usnadnit přístup k práci a použitému materiálu širší skupině odborníků). Ačkoliv se uchazečka snažila zajistit korektury práce rodilými mluvčími, tyto korektury nebyly bohužel provedeny důkladně a na několika místech proto zůstala chybně znějící spojení a výrazy.

Oponenti označili vystoupení uchazečky za vyčerpávající a ocenili pečlivou přípravu, s níž odpovídala na dané otázky. Podle oponentů prokázala uchazečka svou obhajobou schopnost teoretického ukotvení praktického výzkumu.

Předsedkyně komise, prof. Gladkova otevřela diskuzi.

Doc. Chlupáčová upozornila na nedostatky jazykové stránky práce, v níž se podle ní vyskytuje celá řada gramatických i stylistických chyb, jež způsobují nejednoznačnost některých tvrzení. Ocitovala názorný příklad z předložené disertace, který se týkal konverze (substantivum funguje jako adjektivum či sloveso) a vyjádřila politování nad pojmenováními tohoto typu v češtině. Zde se do diskuze zapojili téměř všichni přítomní a uváděli další příklady („Sazka Arena“, „on-line rozhovor“, „hokejová Staropramen extraliga“, „Rh faktor“ - původ tohoto pojmenování následně vysvětlil doc. Hoskovec). Dr. Čmejrková promluvila o xenismech, při jejichž užívání si člověk uvědomuje cizost daných výrazů a tuto cizost záměrně dává najevo.

Doc. Nábělková se uchazečky dotázala, proč se liší český a ruský název práce, tedy proč je v češtině užito slova „terminologie“? Názvy si proto příliš neodpovídají. Uchazečka uvedla, že šlo o náhodný výběr, a uznala nepřilíhající překlad. Doc. Nábělková dále převedla diskuzi na pojmy *insider* a *mainstream* a s uchazečkou debatovaly o tom, jaká část zkoumaného lexikálního materiálu by byla specifická a která širší a zdali je možné rozšíření těchto specifických slov do širšího užívání.

Dr. Lendělová uvedla, že v použité literatuře disertace chybí slovníky žargonu a slangu, a proto může být hodnocení lexikálního materiálu zavádějící.

Doc. Hoskovec se uchazečky dotázal, co znamená synchronně-diachronní popis neologismů? Diachronii v práci nenašel. Uchazečka uvedla, že excerpovaný materiál dohledávala v 8 ruských a v 8 českých slovnících jednotlivých období. Slova, která se jí zdála nová, našla i ve starých slovnících. Doc. Hoskovec uvedl některé příklady, u nichž se obecně rozšířené povědomí o etymologii liší od jejich skutečného původu („афиш, афиша“ je z

francouzštiny, „plakát“ a „režisér“ je z němčiny, francouzština je nezná – užívá jiného slova). Navrhuje proto nepokládat diachronii za historické dohledávání ve slovnících.

Dr. Krejčířová uvedla, jak ruština umožňuje odlišení internacionalismů od anglicismů: „generace – generikum (lék)“ x „генерация – дженерик“. Dále uvedla, že v ruštině je užívání výrazů typu „блокбастер“ vcelku běžné, i v textu, který nemá nic společného s filmovou tematikou. Rozumí mu široká masa lidí, narozdíl od češtiny, kde není tak rozšířené.

Prof. Gladkova na tomto místě vzpomněla práci o hudební terminologii v bulharštině. Redakce časopisu s hudební tematikou záměrně zaváděla nové termíny, kterým čtenáři nerozuměli, a zaplavili redakci dotazy. Nakonec vyšlo najevo, že to v redakci dělali schválně, aby u čtenářů vzbudili zvědavost.

Dr. Savický uvedl, že se v současné době vyskytují přehnané požadavky na přesnost, které nejsou splnitelné. Určení, co je to neologismus, termín atd. často vede k subjektivním úvahám. Rozhoduje o určení, co je a co není české slovo, kodifikace, či subjektivní posouzení? Vývoj od indoevropštiny probíhal tak, že lidé ve svém jazyce chybovali. Kdyby nechybovali, stále by dnes mluvili indoevropsky.

Doc. Chlupáčová vzpomněla na svého oblíbeného autora Alexandra Sergejeviče Puškina, protože jedním ze zdrojů neologismů jsou literární texty. Přejímky z oblasti divadla byly ve velké míře z italštiny. Puškin má ve svém díle celou řadu italských operních výrazů (opera měla v 19. století v Rusku obrovský význam, šlechtici ji museli ze společenských důvodů povinně navštěvovat).

Doc. Lemeškin uvedl, že slova jako „блокбастер“ jsou určena pro reklamu, neboť se jedná o laciné slovní hříčky. Jakožto Rus tomuto výrazu nerozumí a chápe jej jako slang.

Dr. Gazda uvedl, že každý autor odborné práce si musí metodologicky stanovit vlastní vymezení – ukázat, co si o neologismu, termínu myslí ostatní, a pak sdělit vlastní definici, případně tu, ke které se přiklání.

Na závěr otevřené rozpravy konstatovala předsedkyně komise prof. Gladkova, že všechny body obhajoby byly naplněny a diskuze o předložené práci byla podnětná a zajímavá.

vyhlášení výsledku tajného hlasování:

Komise navrhla udělit titul doktor (Ph.D.)

Zapsala: Mgr. Martina Chromá

Podpis předsedy komise